

діяльності: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна академія держ. податкової служби України. – Ірпінь, 2004.

4. Карлін М. І. Державні фінанси України: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 348 с.

5. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / За ред. З. С. Варналія. – К.: НІСД, 2006. – 576 с.

6. <http://www.kraina2.org.ua/ru/material/66/>

The basic ways of counteraction are analysed to the shadow economy in the western frontier region in Ukraine. The row of tasks which must be decided at de-shadowing of economy of this region is also selected.

Гречаник В.П., Васильченко С.М.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ: УКРАЇНА І СВІТ

У статті розглядаються тенденції розвитку світового туризму, його роль та частка в структурі доходів світового експорту товарів і послуг. Проаналізовано стан та основні проблеми розвитку туризму в Україні, запропоновано низку заходів та шляхів по вдосконаленню розвитку туристичної галузі економіки України.

Ключові слова: міжнародний туризм, індустрія туризму, туристична галузь, туристична діяльність, туристичні потоки, туристичні послуги, туристсько-рекреаційний потенціал, туристична інфраструктура, суб'єкти туристичної діяльності, національний турпродукт.

I. Вступ. За останнє століття туризм перетворився на потужну високорентабельну індустрію, величезний комплекс у якому тісно переплелися економічні і соціальні інтереси. Розвиток туризму збільшує кількість робочих місць, розширює торгівлю, транспортні перевезення, спонукає до розбудови нових доріг, готелів, туристичних баз, розвитку ринкових відносин та міжнародного співробітництва. В економіці найбільш розвинених країн Західної Європи та Америки ця галузь посідає одне з чільних місць за обсягами доходів, кількістю створених робочих місць, надходжень до бюджету. Завдяки стрімким темпам зростання вже наприкінці минулого та на початку XXI століття туристична галузь стала лідером світової економіки. З туристичною діяльністю пов'язано близько 12% світового ВВП, понад 30% обсягів послуг світової торгівлі, 11% світових споживчих витрат, 7% загального

обсягу інвестицій та 5% податкових надходжень. Сьогодні у сфері туристських послуг зайнятий кожен десятий працівник, це понад 260 млн. осіб [1, 7].

II. Постановка завдання. Найбільшими країнами організованого туризму середини 90-х років минулого століття були: Франція (перше місце у світі: 60 млн. туристів і 23,4 млрд. дол. прибутку на рік); Іспанія (друге місце: 55 млн. туристів і 20,7 млрд. дол. прибутку); Італія (третє місце: 50 млн. туристів і 21 млрд. дол. прибутку); США (четверте місце: 46 млн. туристів і 56,5 млрд. дол. прибутку); Великобританія (п'яте місце: 19 млн. туристів і 13 млрд. дол. прибутку); Австрія (шосте місце: 19 млн. туристів і 14,8 млрд. дол. прибутку). Китай, Канада, Німеччина, Угорщина, Швейцарія, Греція, Болгарія обслуговували від 18,9 до 10 млн. туристів на рік, отримуючи щорічно від 15 до 0,5 млрд. дол. прибутку [2, 11-12, 19-20, 24-25, 27, 36, 39, 57, 74, 81-82, 88, 136, 299, 324-325]. У країнах колишнього СРСР туризм був розвинений слабо. Так, в Росії кількість організованих туристів в цей період складала 9,4 млн. осіб і 3,3 млрд. дол. прибутку. Україна, маючи дуже привабливі історичні пам'ятки, туристичні центри, природно-рекреаційний потенціал, також недосягла вагомих успіхів у сфері туризму. Прибутки від нього сягали 230 млн. дол. [2, 66, 77]. У статистичному щорічнику України за 1997 р. про туризм сказано дуже мало. Зокрема, поінформовано, що користуючись послугами туристичних фірм за кордон виїжджало 631 тис. громадян України, відвідало Україну 337 тис. осіб [3, 461]. Надачі туристсько-екскурсійні послуги оцінювалися в 1996 р. – 87,3 млн. грн., а в 1997 р. – 63,4 млн. грн. [3, 283].

В 2002 р. США, отримавши 67 млрд. дол. доходу, залишаються безперечним світовим лідером в галузі туризму. Це значно більше ніж весь ВВП України. За США йдуть Іспанія, Франція, Італія, надходження яких становили від 34 до 27 млрд. дол. Серед рекордсменів за доходами найкращих результатів досягли Китай (Гонконг) і Австрія, зареєструвавши в 2002 р. двозначний показник зростання, відповідно 22,2; 14,6 і 11% [4, 11]. Світовий туризм стає найдинамічнішою формою міжнародної торгівлі, джерелом валютних надходжень, сприяє припливу іноземних інвестицій, розширенню сфери транспортної та відпочинково-розважальної інфраструктури, збільшенню робочих місць, зокрема, в економічно нерозвинених регіонах. Розширенню міжнародного туризму сприяли зменшення воєнних конфліктів, економічне зростання, розвиток освіти, культури, духовності, інформаційної сфери, збільшення грошових доходів населення тощо. За матеріалами СОТ вже в 2002 р. в світі було зареєстровано 702,6 млн. прибуттів осіб з метою туризму, з них в Європі – 399,8 млн. прибуттів (або 56,9%), Америці – 114,9 млн. прибуттів (16,4%), Східній Азії (Тихоокеанський регіон) – 125,4 (17,8%), Аф-

риці – 29,1. Близькому Сходу – 27,6 у Південній Азії – 5,9 млн. прибуттів [4, 8].

Ще більш успішним для міжнародного туризму став 2004 рік. Кількість туристів сягнула рекордних 760,0 млн. осіб. Це майже кожний восьмий мешканець нашої планети. Темп зростання обсягу туристичного потоку порівняно з попереднім (2003 р.) роком склав 10% і виявився найвищим за останні 20 років. Найбільшу частку глобального потоку туристів залучила Європа (414 млн. чол.); Азію й узбережжя Тихого океану відвідали 154 млн. туристів; Африку – 33 млн.; Близький схід – 35 млн. осіб, або на 20 % більше попереднього. Кількість туристів, котрі відвідали Північну та Південну Америку, також зросла на 10% [1, 8].

Протягом останніх років залишається незмінною «десятка країн», котрі є, практично, лідерами міжнародного туризму. В залежності від кількості прийнятих іноземних туристів їх рейтинг відображено в таблиці 1.

Дані рейтингу засвідчують, що тільки Гонконг, Китай, Німеччина суттєво збільшили обсяг туристських потоків в 2004р. порівняно з 2002р., відповідно, на 32,1, 13,6 та 11,7%. Інші лідери міжнародного туризму – Іспанія, США,

Таблиця 1

Рейтинг країн за обсягом туристичних потоків (млн. осіб)*

№ п/п	Назва країни	2002	2003	2004	частка у світі, %, 2004 р.
	Всього	703,0	691,0	760,0	100,0
1.	Франція	77,0	75,0	75,1	9,9
2.	Іспанія	52,3	51,8	53,6	7,1
3.	США	43,5	41,2	46,1	6,1
4.	Італія	39,8	39,6	37,1	4,9
5.	Китай	36,8	33,0	41,8	5,5
6.	Велика Британія	24,2	24,7	27,7	3,6
7.	Гонконг	16,5	15,5	21,8	2,9
8.	Мексика	19,7	18,7	20,6	2,7
9.	Німеччина	18,0	18,4	20,1	2,7
10.	Австрія	18,6	19,1	19,4	2,6

*) Розраховано за даними [1, 8].

збільшили свої обсяги туризму тільки, відповідно, на 2,5 та 6,0%, а Франція і Італія – навіть дещо знизили їх. Які фактори сприяють росту міжнародного туризму і як ці фактори використовує Україна?

III. Результати дослідження. Міжнародний туризм більш успішно розвивається в промислово-розвинених країнах світу з більш високими доходами населення. Беручи до уваги темпи економічного розвитку Азіатсько-Тихоокеанського регіону, ступінь концентрації демографічного потенціалу і динаміку населення в найбільших країнах (Китай, Індія, Індонезія), а також випереджуючи темпи розвитку міжнародного туризму, слід очікувати, що в перші половині ХХІ ст. питома вага цього регіону суттєво збільшуватиметься. За прогнозними оцінками, в 2020р. Європа утримає домінуючі позиції (44,7% від загального числа прибуттів). Азіатсько-Тихоокеанський регіон вийде на друге місце (27,3%), випередивши Америку. Лідером світового туризму за кількістю туристичних прибуттів стане Китай (137,1 млн. осіб або 8,6% загальносвітового обсягу), а за виїздом туристів – Німеччина (163,5 млн. осіб або 10,2% світового обсягу) [4, 12-15].

Друга і основна якісна характеристика розвитку туризму – доходи. За даними ВТО, для 80% країн світу в'їзний туризм входить до пер-

шої п'ятірки основних статей експорту, у 40% країн — є основною експортною статтею. Ще у 40% країн доходи від туризму перевищують 1 млрд. дол. США на рік. Починаючи з кінця 80-х років минулого століття, доходи від міжнародного туризму зростали в середньому на 9% на рік і досягнули у 2002 р. 474,2 млрд. дол. [4, 4].

У 2003р. надходження від туризму склали уже 523 млрд. дол. або 10,3% більше ніж у 2002 році. При цьому на Європу припадає 54,8%, на Америку – 22,5%, на Азіатсько-Тихоокеанський регіон – 17,2%. Рейтинг десяти країн, які мають найбільші надходження від туризму, наведені в таблиці 2 [1, 8-9]. Це засвідчує, що туристична діяльність стає вагомим і стабільним джерелом доходу.

Середньосвітові надходження від одного в'їзного міжнародного туриста на рік у 2003р. склали 757 дол. США або на 11% більше порівняно з 2002 роком. Найбільші надходження мали США, відповідно, 1566 дол. (102,2%), Німеччина – 1250 дол. (118,4%), Велика Британія – 923 дол. (109,0%), Іспанія – 807 дол. (124,9%), Італія – 788 дол. (116,6%), Австрія – 738 дол. (122,6%), Китай – 527 дол. (95,1%), Франція 493 дол. (116,0%). Світові доходи від туризму перевищили доходи від експорту автомобілів, хімічних продуктів, продуктів харчування, пасиви та інших важливих експортних позицій (див.рис.1).

Таблиця 2

Рейтинг країн за найбільшими надходженнями від туризму (млрд. дол. США) *

№ з/п	Назва країни	2002	2003	частка у світі, %, 2003 р.
	Всього	480,0	523,0	100,0
1.	США	66,7	64,5	12,3
2.	Іспанія	33,8	41,8	8,0
3.	Франція	32,7	37,0	7,1
4.	Італія	26,9	31,2	6,0
5.	Німеччина	19,0	23,0	4,4
6.	Велика Британія	20,5	22,8	4,3
7.	Китай	20,4	17,4	3,3
8.	Австрія	11,2	14,1	2,7
9.	Туреччина	11,9	13,2	2,5
10.	Греція	9,7	10,7	2,0

*) Розраховано за даними [1, 8].

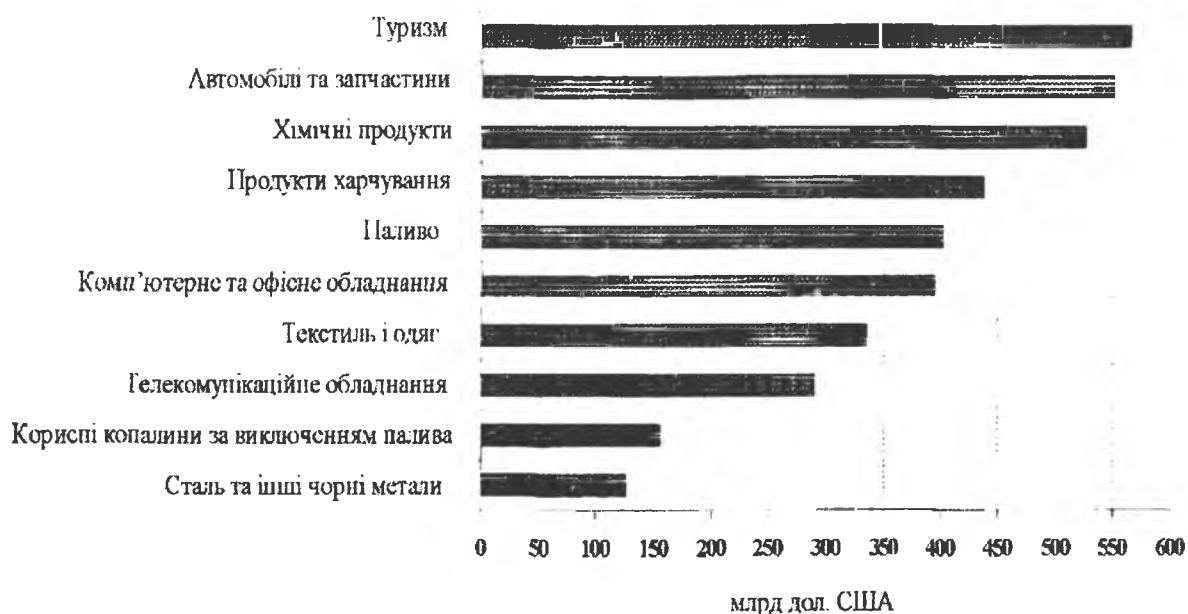

Рис. 1. Доходи від світового експорту товарів та послуг у 2002 р.
(за даними ВТО з урахуванням двох показників
International Tourism Receipts & International Fare Receipts) [4, 4].

Як бачимо, туризм стає не тільки важливою демократичною, інтернаціональною, комунікабельною але і високорентабельною сферою соціальної діяльності. За прогнозом ВТО, до 2010 р. очікується збільшення туристів до 1006,4 млн. осіб (кожний шостий мешканець планети), а в 2020 р. ця цифра досягне 1561,1 млн. осіб. Прибутки від туризму у 2010 р. становитимуть 922 млрд. дол., а до 2020 р. прогнозується збільшення до 2,0 трлн. дол. США. Витрати туристів на одну подорож зростуть з 675 дол (2002 р.) до 1248 дол. (у 2020 р.) [4, 15].

До основних тенденцій розвитку світового туризму на початку ХХІ століття належать: інтенсивний розвиток політичного, культурно-пізнавального, ділового, тематичного та пригодницького туризму і круїзи; посилення конкуренції, що вимагає від туристичної галузі підвищення якості наданих послуг, організації так званих поїздок «без турбот»; концентрації інвестицій і кооперації учасників ринку туристичних послуг; збільшення частки витрат на подорожі в сімейних бюджетів; зростання популярності індивідуального туризму тощо. Світовий туризм все більше і більше ставатиме важливим чинником розвитку людства.

Створенню привабливого для туристів іміджу країни сприяє реклама: публікації у за-

собах масової інформації, видання рекламно-інформаційних матеріалів, буклетів, туристичних журналів, участь у виставках, ярмарках, конференціях, проведення презентацій тощо. Недаром кажуть: «Той заробляє на туризмі, хто не шкодує на рекламу». Це підтверджують дані про витрати коштів на поліпшення рекламно-пропагандистської роботи в багатьох країнах світу. Наприклад, Японія витрачає на рекламу своєї країни майже 300 млн. дол. США, Австралія – 106 млн. дол., Франція та Туреччина – 65 млн. дол., Нідерланди – майже 50 млн. дол., Австрія – понад 30 млн. дол., Угорщина – 7 млн. дол., Росія – близько 4 млн. дол. В Іспанії, Сінгапурі, Таїланді, Тунісі, Польщі та багатьох інших країнах реклама національного турпродукту ведуться виключно за рахунок держави [4, 9].

Світовий досвід засвідчує, що індустрію туризму можна розвивати і в період економічних криз, оскільки витрати на створення одного робочого місця в галузі туризму у 20 разів менші, ніж у промисловості, а оборотність інвестиційного капіталу понад в 4 рази вища ніж в інших галузях господарства.

Україна, як незалежна держава, також заявляє про себе як про самостійного, перспективного партнера туристичної індустрії. Маючи вигідне геополітичне розташування, володіє значними туристсько-рекреаційним по-

тенціалом – сприятливими кліматичними умовами, рівнинним і гірським ландшафтами, багатством флори і фауни, великою кількістю історичних пам'яток культури та архітектури. На державному обліку перебуває понад 130 тис. пам'яток, функціонує 61 історико-культурний заповідник. Україна має розвинену мережу санаторно-курортних і закладів відпочинку. У 2005 р. їх налічувалося 3245, в яких було оздоровлено понад 3,3 млн. осіб. Найбільше санаторно-відпочинкових закладів розташовано в Криму [5]. За 2001–2003 рр. кількість суб'єктів туристичної діяльності в Україні зросла з 2652 до 3864 одиниць (45,7%).

З метою активізації розвитку туризму відповідно до Указу Президента України від 10.08.99 р. № 973 «Про основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року», Кабінет Міністрів України розробив і затвердив Державну програму розвитку туризму на 2002–2010 року (далі Програма). В Програмі акцентується, що туристична галузь набуває дедалі більшого значення для розвитку економіки і соціальної сфери, є важливим чинником підвищення якості життя в Україні, утворення додаткових робочих місць, поповнення валютних запасів держави та підвищення її авторитету на міжнародній арені. Дещо упорядкована нормативно-правова база туристичної діяльності. Зокрема: прийнято 19 Законів України, одна постанова Верховної Ради України; видано 12 Указів Президента України, прийнято 4 Декрети та 34 постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України, в тому числі «Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002–2010 роки» від 29.04.2002 р. № 583, та 16 інших нормативно-правових документів. Науковим центром Держтурадміністрації України розроблено ряд концепцій і заходів стосовно напрямів здійснення Державної програми розвитку туризму на 2002–2010 роки. В кінці 2005 року Комітетом Верховної Ради з питань молодіжної політики, фізичної культури, спорту і туризму було проведено чергові депутатські слухання на тему «Про дотримання вимог законодавства та перспективи в розвитку туристичної галузі». На слуханнях акцентувалося, що практично в Україні втрачається вертикаль управління туристичною галуззю, нанівець зведено фінансування державної підтримки

туристичних заходів на міжнародному і загальнодержавному рівнях, що туристичний бізнес фактично втрачає орієнтири державної політики через відсутність дії з боку Державної служби та курортів. До вже прийнятих законодавчих та нормативних документів Комітет Верховної Ради з питань молодіжної політики, фізичної культури, спорту і туризму на підставі проведених депутатських слухань приймає чергове рішення в якому передбачено низку пропозицій і серед них знову говориться про розробку загальнодержавної програми розвитку туризму, але вже на 2006–2011 роки]. На сьогодні в країні діє понад 600 законів, Указів Президента, Постанов Кабінету Міністрів, відомчих нормативних актів, що стосуються туристичної сфери. Значна кількість постанов, рішень, ухвал, програм приймається на регіональному рівні.

У 2000 року чисельність працівників туристичної галузі України становила 113,3 тис. осіб, а в 2003 р. вже 174,5 тис. осіб, а з урахуванням тимчасової, зайнятості та надання туристичних послуг підприємствами інших галузей економіки – майже 1,86 млн. осіб. Налічується понад 4,5 тис. закладів для розміщення туристів на 620 тис. місць. В модернізацію старих і будівництво нових туристичних закладів вітчизняними і іноземними інвесторами було вкладено (2001 р.) всього 378 млн. грн., а консолідований обсяг туристичних послуг складав 0,2 млрд. грн., тобто 1,7 тис. грн. на одного зайнятого в туристичній сфері.

Для порівняння у Німеччині в кінці 90-х років загальна чисельність працюючих, які прямо чи опосередковано були залучені до туризму, становила 2,6 млн. осіб, а це у 2,5 рази більше ніж в будівництві (1155 тис. осіб), в 2,6 рази більше ніж у сільському господарстві і лісництві (992 тис. осіб), машинобудуванні (935 тис. осіб); в п'ять раз більше ніж у харчовій промисловості (544 тис. осіб); у 18 разів більше ніж у видобувній промисловості (140,6 тис. осіб). Кількість різноманітних закладів для розміщення туристів (готелі, гостьові двори, пансіонати, будинки відпочинку, літні будиночки, туристичні бази, санаторії, пансіонати з лікування тощо) складають 54247 (це в 12 разів більш, ніж в Україні), з кількістю 2,4 млн. ліжокмісць (в 4 рази більше, ніж в Україні). Надходження від туризму склали

270 млрд. DM, що за офіційним курсу майже у три рази більше річного обсягу ВВП України. Туристична галузь Німеччини за надходженнями посідає друге місце, поступаючись лише автомобільній промисловості. Такі традиційно сильні галузі німецької економіки як машинобудування, електротехнічних та харчова промисловість поступаються туризму і посідають 3, 4 і 5-е місця з обсягами відповідно 264, 255 і 226 млрд. DM [6, 176 – 177].

Не зважаючи на прийняті Укази, Постанови, Програми з розвитку туризму особливих успіхів в Україні ще не досягнуто. Спостерігається нестабільність та низька результатив-

ність туристичної діяльності. В 2003 р. порівняно з 1997 р. кількість обслужованих туристів зросла з 2,2 млн. до 2,9 млн. осіб (ріст 31,2% за п'ять років), у тому числі іноземних туристів збільшилося з 0,3 до 0,6 млн. осіб. Особливо зросла кількість осіб охоплених внутрішнім туризмом, (з 1,2 млн. до 1,9 млн. осіб), але число громадян України, що виїжджали за кордон, зменшилось (з 0,6 до 0,3 млн. осіб). За 2004 р. спостерігається деякий спад [7, 522]. Динаміка кількості туристів за категоріями та метою відвідування за даними статистичного щорічника України відображена в таблиці 3.

Таблиця 3

Розподіл туристів за категоріями та метою відвідування в Україні (тис. осіб). *

	Роки	Всього	У тому числі за метою відвідування			
			служба, ділова, бізнес навчання	дозвілля, відпочинок, спортивно-оздоровчий туризм	лікування	інші
Кількість туристів	1997	2170	809	1058	87	216
	2000	2014	634	1118	91	171
	2003	2857	766	1803	142	146
	2004	1890	492	1161	136	101
у т.ч. іноземні туристи	1997	337	105	200	6	26
	2000	378	120	207	22	29
	2003	591	161	377	24	29
	2004	436	135	242	43	16
громадяни України, що виїжджали за кордон	1997	631	209	339	8	75
	2000	285	85	157	1	42
	2003	344	52	255	5	32
	2004	442	47	352	4	39
туристи охоплені внутрішнім туризмом	1997	1202	495	519	73	115
	2000	1351	429	754	68	100
	2003	1922	553	1171	113	85
	2004	1012	310	567	89	46

*) Розраховано за даними [7, 522].

За останні роки знову дещо активізувався розвиток туризму. Кількість туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності в 2006 р. порівняно з 2004 зросла, зокрема в м. Києві з 1009,9 тис. осіб до 1423,8 тис., відповідно в Кримській АР – 334,9 і 335,6 тис. осіб, в Одеській – 98,5 і 127,3, в Івано-Франківській відбувся значний ріст, в 5,8 рази, з 56,3 до 325,2 тис. осіб, в Київській та Львівській областях загальний потік туристів зменшився. За цей же період у згаданих регіонах, крім Івано-Франківської та Одеської областей зменшилася кількість іноземних туристів. Натомість кількість громадян України, що виїжджали за кордон з усіх згаданих регіонів збільшилося. [8]. За останні одинадцять років в об'єкти туристичної індустрії с спрямовано понад 1,7 млрд. грн. інвестицій [5].

Аналізуючи вітчизняну статистику, слід звернути увагу та те, що достовірної інформації про стан туризму в Україні немає. В обліку туристів, зокрема між даними Держтурадміністрацією, Держприкордонслужбою та Держкомстатом України, є значні розбіжності (див. дослідження у джерелах: 4, 41; 7, 522; 9, 11; 10; 317). Ще більш разючі розбіжності щодо вартості наданих туристських послуг. Окремі автори називають обсяги туристського споживання за 2003 р. – 28,4 млрд. грн. [4, 41], за 2004 р. – 35 млрд. грн. [1, 9]; що Україна щорічно від туризму отримує 400 млн. дол. США [1, 9]. У статистичному щорічнику відзначено, що в 2003 та 2004 рр. туристичні агентства та бюро подорожей реалізували послугу відповідно на 526,7 та 796,7 млн. грн. в т.ч. населенню – 248,7 та 421,3 млн. грн. [7, 314], про прибутки від туризму взагалі дані відсутні. Очевидно, що такі розбіжності мають місце тому, що в Україні під виглядом туризму відбувається значна міжнародна міграція заробітчанства та різних форм контрабанди, і по-друге туризм в Україні ще не розглядається як суттєве джерело доходу. Тому облік і статистична звітність про туристичну діяльність в Україні потребують значного поліпшення. Зокрема:

а) **Звіт про обсяги реалізованих послуг** (Ф № 1 – послуги, річна, подається на 30-й день після звітного періоду. Подають юридичні особи всіх форм власності та їх відокремлені структурні підрозділи незалежно від

форми господарювання, для яких надання послуг є основним видом діяльності), в якому відображуються тільки «послуги туристичних агентств, туроператорів, екскурсиводів», а обсяг виробництва з «Надання туристичних послуг» визначається за величиною маржі, що є різницею між вартістю наданих послуг у продажних та закупівельних цінах і яка не включає вартість реалізованих туристичних путівок. Причому форма звіту, затверджена Держкомстатом України 18.07.2003р., а види послуг визначені наказом Держстандарту України ще в 1996 р. (наказ №441 від 22.10.1996 р.).

б) **Звіт санаторно-курортного (оздоровчого) закладу** (Ф. № 1-курорт, річна. Термін подання для цілорічних 5 жовтня, а сезонні – через 5 днів після закінчення сезону. Подають санаторно-курортні (оздоровчі) заклади, що перебувають на самостійному балансі, а також підприємства і організації, на балансі яких є санаторно-курортний заклад, незалежно від підпорядкованості, форми власності та організаційно-правової форми господарювання). В інструкції щодо заповнення форми даного звіту є дві суперечливі вимоги, дослівно: «Не складають звіт сезонні дитячі оздоровчі заклади (табори), суб'єкти туристичної діяльності та спортивно-тренувальні бази. Заклади, що перебувають у віддані підприємств, установ, організацій України, але розташовані за її межами, також не звітують за формою № 1-курорт». Разом з тим вимагається, що «Наявність у санаторно-курортного (оздоровчого) закладу ліцензії на право провадження господарської діяльності з організації іноземного, внутрішнього, зарубіжного туризму, екскурсійної діяльності не є підставою для відмови від складання звіту за формою № 1-курорт». Форма звіту передбачає кількість осіб, оздоровлених закладом 1-2-а та 3-ри і більше днів, з виділенням окремо кількості дітей, постраждалих в наслідок аварії на ЧАЕС та оздоровлених іноземців, які тимчасово перебували в Україні, але не виділено кількість туристів, а серед оздоровлених, зокрема короткочасним перебуванням такі особи є. В даному звіті надзвичайно мало даних про фінансові показники, їх всього два: сума продажної вартості всіх путівок (курсівок) та фактичні витрати на один ліжко-день.

В звіті більше показників що характеризують сам заклад ніж про надані ним послуги для різних оздоровлених груп.

в) **Звіт дитячого оздоровчого закладу (табору) за літо 2007 року** (Ф. № 1-ОТ, затверджена Держкомстатом ще у 1999 р., річна, подається дитячими оздоровчими закладами (таборами) незалежно від форми власності та підпорядкованості після завершення роботи табору, не пізніше 1 вересня органам статистики за місцем знаходження). Відповідно до інструкції даний звіт складають і подають усі дитячі оздоровчі табори, містечка, комплекси, включаючи туристично-оздоровчі. По своїй суті цей звіт нагадує попередній (Ф № 1-курорт). В ньому є загальні показники роботи закладу (кількість місць, кількість дітей, які відпочивали, чисельність працівників табору, матеріальна база, сума продової вартості путівок, вартість одного людинодня), розподіл відпочиваючих дітей за регіонами та соціальним статусом (постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС, сироти, інваліди тощо, але не виділено показників про дитячий туризм).

г) **Звіт про роботу готелю** (Ф. № 1-готель, річна, подають готелі, готельно-офісні центри, мотелі, кемпінги, молодіжні турбази та гірські притулки, гуртожитки для приїжджих та інші об'єкти для короткотермінового проживання). Звіт подається до 25 лютого по кожному готелю, окремо щодо міських поселень та щодо сільської місцевості. Він містить дані про характеристику підприємства; структурні підрозділи сфери сервісу; кількість обслужених приїжджених осіб, з виділенням іноземців та держав, з яких вони прибули; час перебування приїжджених; основні фінансові показники. Метою складання звіту, окрім одержання повної інформації щодо діяльності підприємств готельного господарства, є вивчення розвитку та впливу туризму на економічний стан регіонів. Однак фактично з показників звіту достовірних висновків про вплив туризму зробити не можливо, бо показники стосовно туристів окремо не виділяються.

Аналіз показників форм звітності засвідчує, що вона не дозволяє сформулювати належну, всеохоплюючу, достовірну інформацію про туристичну діяльність. Тому в офіційних статистичних довідниках на основі поданої

звітності можна знайти тільки обсяги вироблених та реалізованих послуг туристичними агентствами та бюро подорожей. Послуги надані туристам іншими закладами «ховаються» ними в загальні показники і відображаються статистичними органами як «діяльність у сфері відпочинку та розваг, культури та спорту», «індивідуальні послуги», «готелі та інші місця для короткотермінового проживання» тощо.

Відносно показників зайнятості, середньомісячної заробітної плати працівників статистика об'єднує їх в економічну діяльність під показником «Надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту» з виділенням « з них у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг». Стосовно показників про фінансові результати, то вони відображаються однією позицією, як «Надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту». Про сільський, зелений, молодіжний та інші новітні види туризму взагалі поточна статистика відомостей не подає (див. річні та місячні статистичні довідники). Деяка інформація про туризм концентрується в Держтурадміністрації та Держприкордонслужбі України, але їх дані також є неоднозначні.

Враховуючи регіональні особливості, проблемами зайнятості сільського населення, екології доцільно активізувати розвиток зеленого туризму. Нажаль сьогодні статистика також не має інформації щодо розвитку сільського зеленого туризму, його інфраструктури та впливу на формування та розвиток споживчого ринку. З метою вивчення даної проблеми та отримання більш повної інформації щодо перспективного розвитку, пропонуємо розробити та впровадити на рівні Держкомстату України систематичне (через кожні 2-3 роки) вибіркоче обстеження домогосподарств, що надають або планують надавати послуги з сільського зеленого туризму. Розробити методику, згідно якої включати результати обстеження, до обсягу наданих туристичних в цілому послуг по регіону.

До негативних факторів, які впливають на перспективу комплексного розвитку туризму слід також віднести:

✓ відсутність якісних доріг і придорожніх мотелів, кафе, ресторанів, розважальних під-

приємств (як це є в Європі), які б забезпечували комфортне («Європейське») проживання та обслуговування туристів;

✓ територіальна диференціація у використанні рекреаційного потенціалу (неповною мірою використовується потенціал Херсонської, Запорізької, Миколаївської областей, Карпатський регіон, історичні місця Чернігівської, Полтавської, Сумської областей тощо);

✓ невідповідність міжнародним нормам і стандартам якісних характеристик, зокрема комфортності послуг. У переважній більшості вітчизняних готелів ціна за проживання сягає до 500 грн. і більше за одну добу, а сервіс обслуговування на два-три порядки нижчий європейського. Наприклад, ціна двомісного номера в літній період на південному березі Криму, перевищує 100 доларів США за добу, тоді як у готельних комплексах відповідної категорії Туреччини або Болгарії з помітно вищим рівнем сервісу вона на 30 відсотків нижча. Тому українські готелі не користуються попитом в іноземних туристів, а наші громадяни з низькими грошовими доходами не в змозі активно користуватися готелями, і відповідно, підтримувати їх розвиток;

✓ неефективність механізму регулювання цін на туристсько-екскурсійні, санаторно-курортні та готельні послуги, рівень та динаміка яких повинні визначатися забезпеченістю індустрії оздоровлення, відпочинку та туризму;

✓ низький рівень маркетингових досліджень у сфері туристсько-екскурсійної та санаторно-курортної діяльності, недостатність її інформаційно-рекламного забезпечення, передусім на зовнішньому ринку.

Для реального і успішного розвитку туризму в Україні необхідні нові підходи і вагомі інвестиції як для будівництва сучасних комфортабельних туристичних баз, так і відповідної туристичної інфраструктури. Для прикладу можна навести деякі дані по новоствореному туркомплексу «Буковель», який розташований біля м. Яремче (Івано-Франківська область). Це гірськолижний курорт, сучасний туристично-відпочинковий комплекс, де завдяки вдалому природному розміщенню і унікальним кліматичним умовам, сніг випадає рано і у великій кількості. Це дає можливість забезпечити чудове сніжне покриття яке збе-

рігається більше 5-місяців, з листопада до середини травня. За оцінками керівника гірськолижного курорту Олександра Шевченка «Буковель» позиціонується як курорт світового значення і в майбутньому він конкуруватиме з відомими австрійськими, канадськими, німецькими американськими курортами. Це має бути багатогалузевий найбільший у світі відпочинковий центр площею біля 4. тис. га з різноманітними послугами. Для здійснення цього грандіозного проекту потрібно до 2-х млрд. євро [11, 5].

За останні роки в гірськолижний «Буковель» вже вкладено понад 300 млн. грн. інвестицій. Збудовано 20 км. лижних трас, з цих 19,5 км – 100% осніжених. За 3-4 роки планується побудувати ще 100 км трас. Всі вони будуть осніжені, збалансовані, пов'язані. Не знімаючи лиж, туристи без жодних проблем зможуть з одного витяга переїжджати на інший. Відповідно до генплану розвитку курорту «Буковель» у скорому часі будуть збудовані фітнес-центр, болінг-клуби; готелі, коледжі, сімейні будиночки в яких зможуть розміститися до 12 тис. осіб. У найближчій перспективі буде збудовано водолікувальний центр мінеральними водами. Це може бути вагома альтернатива уже існуючим курортам такого типу, як Трускавець, Моршин. Лікуватимуть шлунок, нирки, підшлункову залозу. Для обслуговування туристів в «Буковелі» вже тепер залучено до 400 осіб, а біля 1 тисячі працюють на будівництві. Інвестують будівництво приватні особи, банки. Окупність таких проєктів 15-17 років [11, 5]. Щоб мати вагомий дохід від туризму в Україні необхідно вже в теперішній час щорічно інвестувати по 12-15 млрд. грн. щорічно. Тільки за таких умов Україна може розраховувати за 10-15 років на «приплив» реальних 10-11 млн. іноземних туристів та чистого доходу 3-4 млрд. євро. А якщо тримати такий темп розвитку туристичної галузі і надалі, то можна чекати, що за 20-25 років Україна зможе увійти в десятку туристично-привабливих держав Європи.

Івано-Франківська область, одна із небагатьох, яка доволі успішно розвиває туристичну індустрію За 2005-2006 рр. збільшена кількість готелів з 28 до 37, відповідно номерів – з 1142 до 1290 та місць з 2092 до 2444. Майже на 70% збільшено сфери сервісу, автосто-

янки, сауни, заклади торгівлі. За цей же період кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності збільшилася з 56,1 тис. до 325,2 тис. осіб, або в 5,8 рази. Кількість іноземних туристів зросла з 2,3 тис. до 8,6 тис. осіб (в 3,7 рази). А туристів-громадян України, які виїжджали за кордон збільшилося тільки з 3,1 тис. до 5,1 тис. осіб [12, 443]

Для подальшого розвитку туризму, в області розроблена і діє «Програма розвитку туризму на 2002-2010 рр.» основною метою якої є: визначення стратегії основних заходів розвитку туристичної індустрії, забезпечення умов ефективного функціонування суб'єктів туристичної діяльності, залучення інвестицій та поповнення місцевих бюджетів. Найважливішою рекреаційною базою області, які обслуговують туристів налічує 131 закладів на 13,5 тис. місць. останні роки яких явно недостатньо, тим більше що інфраструктура в багатьох з них не відповідає міжнародним стандартам. Тому одна із завдань сьогодення – нарощування лікувально-оздоровчих, туристичних, спортивних та відпочинкових закладів. З метою реалізації Програми розвитку туризму в області органами обласної держадміністрації:

а) втілюється проект-переможець всеукраїнського конкурсу проектів та програм розвитку місцевого самоврядування «Створення комплексної системи розвитку туристичної індустрії Івано-Франківщини», який передбачає розроблення комплексної довготермінової маркетингової стратегії області як туристичного регіону;

б) здійснено стратегічне розпланування території області під туристичну інфраструктуру готельного та придорожного сервісу, що дає можливість потенційним інвесторам ефективно вкладати свої кошти в цю галузь;

в) спільно з Туристичною асоціацією Івано-Франківщини створено туристичну геоінформаційну систему області, що дозволило об'єднати всю інформацію про туристично-рекреаційний потенціал Прикарпатського регіону (українською, англійською та російською мовами) та презентувати його на внутрішньому та зовнішньому ринках;

г) розроблено проектну документацію на відновлення та пристосування обсерваторії на горі Піп Іван (2028 м) під науковий, навчаль-

но-просвітницький та туристично-рекреаційний центр міжнародного рівня;

Стосовно розвитку мережі пішохідних туристських маршрутів, які в області дуже популярні, проведені роботи по підновленню туристського шляху в гірському масиві Горгани.

Особливу увагу приділено сільському та зеленому туризму, який в області має давню історію і відповідні умови, адже понад 40% населених пунктів, і зокрема сільських, розміщені в гірській місцевості. Тут туристів приваблює гірська екзотика, зручна система (без всяких процедур реєстрації) поселення, чисте гірське повітря, джерельна вода, гостинність, домашня атмосфера та невисокі і спів розмірні стосовно якості послуг ціни, що є немаловажним для туристів різних категорій.

На сьогодні в області офіційно налічується понад 300 садиб, які приймають туристів, з них понад 170 – займаються сільським, зеленим туризмом на постійній основі. Найпопулярнішими з них є 139 садиб в Яремчанській зоні, 88 садиб у Верховинському та 52 – у Косівському районах. В 2007р. обласна рада затвердила спеціальну програму сільського, зеленого туризму на 2007-2012 роки, а також передбачено запровадження категоризації садиб сільського туризму з метою їх класифікації та підвищення якості послуг. Для любителів автотуризму розроблено спеціальні туристські маршрути: «Золоте кільце Південної Галичини», які пролягають територіями 4 областей і проходять через такі історичні населені пункти: Галич – Маріямпіль – Зелене Устя – Кам'янець-Подільський – Хотин – Чернівці – Коломия – Івано-Франківськ. Видано путівник: «Гірськими стежками Карпат».

Функціонує і молодіжний туризм, який відрізняється багатогранністю і різноплановістю, це здебільшого екстремальний (альпінізм, скелелазіння, парапланетаризм, веслування на байдарках і каное, рейнджерський, гірськолижні види спорту) та пішохідний, з відвідуванням історичних та місць визвольного руху. Основні маршрути молодіжного туризму проходять між населеними пунктами Надвірнянського, Косівського, Верховинського, Богородчанського, Рожнятівського, Долинського районів та Яремчанської міської ради, по Карпатських горах та полонинах. На

території Богородчанського району побудовано наметове містечко на 200 осіб, На протязі року в Карпатах перебуває понад 500 тис. туристів [13, 64-65].

Цікавою і своєрідною є Концепція Закарпатського туристичного шляху (ЗТШ), яку зробили експерти робочої групи швейцарсько-українського проекту FORZA розвитку лісового господарства в найзахідніших областях України. Проект передбачає запровадження у регіоні сталого багатofункціонального ведення лісового господарства з особливим наголосом на збереження довкілля та поліпшення життєвого рівня місцевого населення, у тому числі через екологічного та зеленого туризму [15].

В травні 2007р. Федерація футболу України та Всеукраїнська асоціація туристичних операторів презентували програму «Інвестиції – Туризм – Євро-2012», в якій задекларовано нові підходи до розвитку туристичної індустрії як однієї з складових успішної підготовки фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року. Під час вирішальної стадії Євро – 2012, власне, футбол займатиме лише невеличку частку уваги наших гостей з усієї Європи, яких у Польщі та Україні очікується близько мільйона. У проміжках між матчами їм потрібно забезпечити цікаве та пізнавальне дозвілля. І це завдання значною мірою мусять вирішити суб'єкти туристичного бізнесу. Тому вже сьогодні слід ініціювати конструктивну співпрацю ФФУ, ВАТО, їх регіональних структур з Всесвітньою та Європейською туристичними організаціями [16]. Правда, сучасний стан вітчизняної інфраструктури ще не відповідає вимогам міжнародних змагань такого рівня. Одним з головних етапів на цьому шляху є ініційована ВАТО та іншими громадськими туристичними організаціями розробка проекту закону «Про заходи з державної підтримки розвитку туристичної індустрії України» [16]. Передбачається, що згаданий закон удосконалив нормативно-правову базу та гармонізує її з міжнародними стандартами в цій галузі. Це дозволить збільшити ефективність реалізації туристичного та інвестиційного потенціалу України, активізує комплексний розвиток інфраструктури та просування національного турпродукту на міжнародний ринок.

IV. Висновки. Аналіз туристичних потоків засвідчує, що розвиток туризму в Україні має позитивну динаміку, але не відповідає світовими стандартами як за кількістю туристів так і за якістю їх обслуговування. Туризм в Україні ще не став окремою потужною галуззю економіки та джерелом наповнення бюджету. Великі бажання досягнути високих результатів туристичного розвитку напштовхуються на суттєві проблеми і *малі можливості* їх досягнення.

По-перше, наявна статистична інформація про туризм в регіонах, а відповідно і Україні ні за змістом, ні за формою та термінами надходження не задовольняє сьгоднішні вимоги щодо потреб менеджменту та розвитку туризму. Враховуючи позитивні тенденції розвитку світового та національного внутрішнього туризму. Потрібна окрема всеохоплююча статистична (квартальна і річна) звітність, яку повинні подавати усі суб'єкти, що надають туристичні послуги, включаючи сільський та зелений.

По-друге, гальмом розвитку туризму є відсутність цілісної системи державного управління ним в регіонах. Заклади, які надають туристичні послуги, як правило, підпорядковані різним відомствам, що ускладнює їх координацію. Тому структура регіонального управління туризмом потребує індивідуального підходу та подальшого удосконалення. Дуже повільно зростають обсяги капіталовкладень в розвиток туризму. Наявна матеріальна база: дороги, сервісне обслуговування більшості туристичних закладів, не відповідає загальним міжнародним стандартам. Практично відсутні інноваційні проекти та наукові дослідження з питань розвитку туризму. Потрібно прийняття додаткових законодавчих актів та поліпшення статистичної звітності, яка б охоплювала всі аспекти розвитку туризму. Цей перелік до певної міри компенсується прийнятою Державною та регіональними програмами розвитку туризму на 2002–2010 роки, але їх виконання гальмується відсутністю достатніх інвестицій і уваги зі сторони державних органів влади.

По-третє і найголовніше – слабка матеріальна база для розвитку туризму. Готельне господарство, як основа для проживання туристів абсолютно не відповідає сьгоднішнім

потребам. Їх кількість постійно зменшується. За 1995–2003 рр. кількість готельних підприємств зменшилася з 1396 до 1218 (на 12,8%) і номерів в них відповідно з 62,4 тис. до 50,4 тис. (19,2%). Тільки за 2001–2003 рр. кількість підприємств готельного господарства зменшилася на 90 одиниць [7, 523]. Із 1218 підприємств готельного господарства – 776 готелів, 23 мотелі, 7 готельно-офісних центри, 9 кемпінгів, 26 молодіжних турбаз та гірських притулків, 1 клуб з приміщенням для проживання, 279 гуртожитків для приїжджих та 97 інших місць для короткотермінового проживання. В розрізі категорій, можна виділити готелі: 117 однозіркових, 82 двозіркових, 76 тризіркових, 16 чотиризіркових і 1 п'ятизірковий. Крім того, ця велика кількість готелів заповнюється всього на 24-30%, а середній час перебування одного гостя в готелях в 2003 р. становив всього 3 доби [4, 67-69]. В 2005 р. кількість готелів та інших місць для короткотермінового проживання скоротилася до 1192 [5].

По-четверте – вимагає суттєвого поліпшення харчування туристів. В теперішній час в Україні виробляється продовольчих товарів менше ніж на 2 гривні на одного мешканця на день та стільки ж непродовольчих товарів. Не вистачає якісних продуктів: м'яса, молочних продуктів, фруктів, овочів, цитрусових, добротних промислових товарів тощо, а залучати туристів і імпортувати для них споживчі товари економічно не вигідно.

1. Охріменко О.О. «Страховий захист: менеджмент, маркетинг, економіки безпеки (туристське підприємство)». – К.: Міжнародна агенція «Вес Zone». – 2005. – 414 с.

2. Юрківський В.М. Країни світу. Довідник. – К.: «Либідь», 1999. – с. 364.

3. Статистичний щорічник України 1997. – К., 1999. – 623 с.

4. Стан та перспективи розвитку туризму в Україні:

Щорічна доповідь (2003 р.). – К.: Державна туристична адміністрація. Науковий центр розвитку туризму. – 2004. – 182 с.

5. «Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року». Постанова КМУ від 21.07.2006 р. № 1001 (електронна версія)

6. Гайдук А. Туризм у Німеччині: стан і тенденції розвитку // Регіональна економіка – 2000. – № 3. – С. 263.

7. Статистичний щорічник України 2004. – К., 2005. – 588 с.

8. Статистичні щорічники за 2006 рік м. Києва; АР Крим; Івано-Франківської обл.; Одеської обл.; Київської обл.; Львівської обл. (електронна версія).

9. Брижак П.М. Туристична галузь України – стан та напрями подальшого розвитку./ Науковий вісник. Чернівецький торговельно-економічний інститут. Випуск III. Економічні науки – Чернівці, 2005. – С. 527.

10. Мішенкова К.В. Особливості формування інфраструктури туристичної індустрії України в період ринкової трансформації економіки. / Науковий вісник. Чернівецький торговельно-економічний інститут. Випуск III. Економічні науки. – Чернівці, 2005. – 527 с.

11. Шевченко О. «Буковель» – Курорт світового значення. // «Західний Кур'єр». – 20.10.2005.

12. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2006 рік. Івано-Франківськ, 2007. – 502 с.

13. Звіт про роботу Івано-Франківської обласної державної адміністрації у 2006 році. – Івано-Франківськ, 2007. – 100 с.

14. Коніщева Н.Й. Удосконалення системи державного регулювання та управління розвитком туризму в Донецькій області.//Вісник ДІТП. – 2006. – № 10. – С. 30-37.

15. Ядловський Я. Туризм із європейським сервісом. // Урядовий кур'єр. – 24.05.2007.

16. Як зустрічатимуть туристів. // «Голос України». – 24.05.2007.

The article considers the tendencies of the world tourism, its role and its share in the structure of the world's export goods and services income. It analyses the condition and the main problems of the tourism's development in Ukraine. The article pays attention to the problems of tourist's calculation, ensuring them with corresponding buildings and services. The author suggests some ways and measures as to the further development of tourism in Ukraine.